

G'aniyeva Maloxat Odilovna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti mustaqil izlanuvchisi,
Buxoro innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi

NUTQ NUQSONI BO'LGAN O'QUVCHILARNING IJTIMOY MULOQOT, HAMKORLIK VA O'ZINI TUTISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Annotatsiya. Maqolada nutq nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning ijtimoiy muloqot, hamkorlik va o'zini tutish ko'nikmalarini rivojlantirishning kompleks metodikasi ishlab chiqilgan va sinovdan o'tkazilgan. Formativ eksperimentda 44 nafar o'quvchi ishtirok etib, o'yin, trening va jamoaviy faoliyatga asoslangan metodika qo'llanildi. Natijalar metodika ta'sirida tajriba guruhida uch ko'nikma turi bo'yicha ham ko'rsatkichlar sezilarli o'sganini ko'rsatdi. Metodikaning bosqichlari va vositalari maqolada batafsil yoritilgan.

Kalit so'zlar: nutq nuqsoni, ijtimoiy ko'nikmalar, muloqot, hamkorlik, o'zini tutish, metodika, formativ eksperiment, inklyuziv ta'lim.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ СОЦИАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ, СОТРУДНИЧЕСТВА И ПОВЕДЕНИЯ УЧАЩИХСЯ С НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ

Аннотация. В статье разработана и апробирована комплексная методика развития навыков социального общения, сотрудничества и поведения учащихся с нарушениями речи. В формирующем эксперименте участвовали 44 учащихся, применялась методика, основанная на играх, тренингах и коллективной деятельности. Результаты показали значительный рост показателей по всем трём видам навыков в экспериментальной группе.

Ключевые слова: речевое нарушение, социальные навыки, общение, сотрудничество, поведение, методика, формирующий эксперимент, инклюзивное образование.

METHODOLOGY FOR DEVELOPING SOCIAL COMMUNICATION, COOPERATION AND BEHAVIOURAL SKILLS OF PUPILS WITH SPEECH DISORDERS

Abstract. The article develops and tests a complex methodology for developing the social communication, cooperation and behavioural skills of pupils with speech disorders. A formative experiment involving 44 pupils was conducted, applying a methodology based on games, trainings and collective activities. The results showed a significant increase in indicators for all three types of skills in the experimental group. The stages and tools of the methodology are described in detail in the article.

Keywords: speech disorder, social skills, communication, cooperation, behaviour, methodology, formative experiment, inclusive education.

Kirish. Nutq nuqsoni bo'lgan o'quvchilarda muloqot cheklovlari ko'pincha ijtimoiy ko'nikmalarning yetarli shakllanmasligiga olib keladi. Bunday bolalar tengdoshlari bilan erkin muloqotga kirisha olmaydi, jamoaviy ishda hamkorlik qila olmaydi va ayrim vaziyatlarda o'zini tutish (xulq-atvorni boshqarish) ko'nikmalarida qiyinchiliklarga duch keladi. Bu uch ko'nikma turi — ijtimoiy muloqot, hamkorlik va o'zini tutish — bolaning jamiyatga integratsiyalashuvining asosini tashkil etadi.

Mavjud ta'lim amaliyotida bu ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan yagona, ilmiy asoslangan metodika yetishmaydi. Tadqiqotning maqsadi — nutq nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning ijtimoiy muloqot, hamkorlik va o'zini tutish ko'nikmalarini rivojlantirishning

206 kompleks metodikasini ishlab chiqish va uning samaradorligini eksperimental tekshirishdan iborat.

Tadqiqot gipotezasi: agar ijtimoiy muloqot, hamkorlik va o'zini tutish ko'nikmalari o'yin, trening va jamoaviy faoliyatni birlashtirgan bosqichli metodika orqali rivojlantirilsa, nutq nuqsoni bo'lgan o'quvchilarda bu ko'nikmalar samaraliroq shakllanadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Nutq nuqsoni bo'lgan bolalarning psixik va ijtimoiy rivojlanishi muammosi maxsus pedagogika va logopediya sohasidagi tadqiqotlarda keng yoritilgan. L.S. Vygotskiyning defektologiya asoslari to'g'risidagi ta'limoti bolaning nuqsonini uning ijtimoiy rivojlanishi kontekstida ko'rib chiqishni taqozo etadi [1]. M.Yu. Ayupova logopediya sohasidagi ishlarida nutqiy buzilishlarning korreksiyasida kompleks yondashuvning ahamiyatini ta'kidlaydi [2]. A.A. Leontevning muloqot psixologiyasiga oid qarashlari ijtimoiy ko'nikmalarning faoliyat jarayonida shakllanishini asoslaydi [3]. N.M. Nazarova va Sh.Q. Mardonovning maxsus hamda inklyuziv ta'lim borasidagi ishlari esa nutq nuqsoni bo'lgan o'quvchilarni umumta'lim muhitiga integratsiyalashtirish zaruratini ko'rsatadi [4; 5].

Tadqiqot bazasi va ishtirokchilar. Formativ eksperiment inklyuziv ta'lim joriy etilgan umumta'lim maktablarida o'tkazildi. Unda nutq nuqsoni bo'lgan 44 nafar o'quvchi ishtirok etdi: tajriba guruhi — 22 nafar, nazorat guruhi — 22 nafar.

Metodikaning mazmuni. Ishlab chiqilgan metodika uch bosqichdan iborat. Birinchi bosqich (motivatsion-tayyorgarlik) — bolada muloqotga ishtiyoq uyg'otish, ishonchli muhit yaratish. Ikkinchi bosqich (faollik-mashq) — rolli o'yinlar, kommunikativ treninglar, juftlikda va kichik guruhlarda ishlash orqali ko'nikmalarni mashq qildirish. Uchinchi bosqich (mustahkamlash-baholash) — olingan ko'nikmalarni real ijtimoiy vaziyatlarga ko'chirish va natijalarni baholash. Har bir bosqichda o'yin terapiyasi, ertak terapiyasi, jamoaviy loyihalar va xulq-atvor mashqlaridan foydalanildi.

Tadqiqot metodlari. Ko'nikmalarni baholash uchun maxsus ishlab chiqilgan kuzatuv kartalari, o'qituvchi ekspert bahosi va sotsiometriya qo'llanildi. Natijalar eksperiment boshida va oxirida o'lchanib, Student t-mezoni yordamida statistik baholandi.

Natijalar

Eksperiment boshida ikki guruhda uch ko'nikma turi bo'yicha ko'rsatkichlar deyarli teng edi. Eksperiment yakunida tajriba guruhida sezilarli o'sish kuzatildi. Uch ko'nikma turi bo'yicha yuqori darajadagi o'quvchilar ulushining dinamikasi 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Tajriba va nazorat guruhlarida yuqori daraja ko'rsatkichlarining dinamikasi (%)

Ko'nikma turi	Tajriba (boshi)	Tajriba (oxiri)	Nazorat (boshi)	Nazorat (oxiri)
Ijtimoiy muloqot	18	55	20	27
Hamkorlik	14	50	16	25
O'zini tutish	23	59	25	32

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, tajriba guruhida uch ko'nikma turi bo'yicha ham yuqori daraja ko'rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan ancha keskin o'sgan. Sotsiometriya natijalariga ko'ra, tajriba guruhida "yetakchi" va "qabul qilingan" maqomidagi o'quvchilar ulushi 41% dan 68% ga oshdi. Student t-mezoni bo'yicha tajriba va nazorat guruhlari o'rtasidagi farq statistik jihatdan ishonchli bo'ldi ($t = 4,12; p < 0,01$).

Muhokama

Olingan natijalar gipotezani tasdiqladi: o'yin, trening va jamoaviy faoliyatni birlashtirgan bosqichli metodika nutq nuqsoni bo'lgan o'quvchilarda ijtimoiy ko'nikmalarni samarali rivojlantiradi. Uch ko'nikma turi o'zaro bog'liq holda rivojlangani diqqatga sazovor: muloqot

ko'nikmasining o'sishi hamkorlik va o'zini tutish ko'nikmalarining yaxshilanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Metodikaning samaradorligi uning kompleks va bosqichli tabiati bilan izohlanadi: motivatsiya, mashq va mustahkamlash bosqichlarining izchilligi ko'nikmalarning barqaror shakllanishini ta'minlaydi. O'yin va jamoaviy faoliyatning yetakchi vosita sifatida tanlanishi esa bolalar yoshi xususiyatlariga mos kelib, ularning faolligini oshirdi.

Tadqiqotning cheklovi — kuzatuv muddatining bir o'quv yili bilan chegaralanganligi; ko'nikmalarning uzoq muddatli barqarorligini aniqlash uchun keyingi kuzatuvlar zarur.

Xulosa. Tadqiqot nutq nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning ijtimoiy muloqot, hamkorlik va o'zini tutish ko'nikmalarini rivojlantirishning samarali kompleks metodikasini ishlab chiqish va asoslashga imkon berdi. Uch bosqichli (motivatsion-tayyorgarlik, faollik-mashq, mustahkamlash-baholash) metodika o'yin, trening va jamoaviy faoliyatga tayanib, tajriba guruhida uch ko'nikma turi bo'yicha ham ko'rsatkichlarni sezilarli oshirdi. Olingan natijalar taklif etilgan metodikani inklyuziv ta'lim amaliyotiga keng joriy etish maqsadga muvofiqligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Vygotskiy L.S. Asarlar to'plami: Defektologiya asoslari. — Moskva: Pedagogika, 1983.
2. Ayupova M.Yu. Logopediya. — Toshkent: O'qituvchi, 2019.
3. Leontev A.A. Muloqot psixologiyasi. — Moskva: Smysl, 1997.
4. Nazarova N.M. Maxsus pedagogika. — Moskva: Akademiya, 2010.
5. Mardonov Sh.Q. Inklyuziv ta'lim asoslari. — Toshkent, 2021.
6. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2020.